

rri, etxe bi, linaje bi nahi baduzue elkartzea: Urien eta Larri-
naga, Urien-Larrinaga; Momoitio eta Duñabeitia, Momoitio-
Duñabeitia; Agirre eta Etxanobe, Agirre-Etxanobe, gioiaz
elkarturik, baina gioiaren ondoren maiuskulaz, eta beste bat,
Sabino Aranak ere honela dakar, baina gero Sabinok berak,
Ugalde-bekoa eta Gabika-gojeazkoa, gioiaz dakartza, baina
bigarrena minuskulaz hasita, eta ongi bereizten du. Neronek
ere, eta lehenago egun baterarte ez nuen Sabinoren 863.
horrialde hori irakurrita, horrela bereizi ditut.

Mujikak Gametxo-Goikoetxea, Gametxo deitura eta Goi-
koetxea deituraren elkartzea dela esaten du lasai. Ez daki
dirudienez Gametxo hauzoan, Ibarrangeluan, (Ibarrola pinto-
reari baserria erre zioten hauzoa hain zuzen ere) dagoen
Goiko-Etxea dela, eta kasu horretan ez dela berak dioena.

Deitura luzeak gehienetan bizkaitarrak izaten dira, eta
gaur askok laburtu egin dituzte. Ez dakit laburtzea bidezkoa
den, baina laburtzen denean nondik laburtu behar den ere
jakin behar da, eta horretan egin dira zenbait astakeria. Ez
dakit nola arraio egin lezaken deiturei buruzko lan bat hauzo
eta baserri-etxeen poblamenduaren berri ez dakien batek.
Baina poblamendu kontu honek, berak eskatzen du txosten
bat, eta interesgarria da izen bereko herri edo herrixkak dire-
nean bereizkuntza nola egin jakitea.

“H”IKAKO ADITZ-JOKOETAN

1976-IX-24

A. Zatarain

Oihanarte'ren “Atsotitzak eta Neurtitzak” liburuan Alva-
rez jaunak aditz-jokoetako “h” letra jatorrizkotzat jotzen du,
eta ez agertzeari “fenomenu” esaten dio. Gertabide au argit-
zea da txosten onen asmoa.

Ona Alvarez'en itzak:

54—Auko zori gaitzari, eta onari aiduru (Egon hakio tinko
gaitzari, eta itxaron ona. “Auko” hori egon berboaren sint.

bat da: hagokio, hagoko, aoko. Beste anitzetan bezela, eta Oihanarte ez da honetan bakarra, bigarren pertsonaren agintze-berboetan "H" dalakoa galdu egiten da).

669—Sentona, agorrilan bidez bahoa, uk eureki ekitakoa. (Sentona itza gaizki dago: sentoña da; ikus RIEB 4-231. Z.)

N669—"uk", baina "bahoa". Bestetan "oha" dator (61, 349). Aldera daitezke bestalde, atsotitz hau eta lehenago ikusitakoak (175, 584, eta 606 bereziki).

Fenomenu hau, lehen hedatuago, normala izan da zubereraz gaur arte. Aski da, gonbarazio baterako, "Kantika espiritualak" arakatzea (1846).

Har ditzagun "Jujamentiaz" eta "Iferniaz" parteak (20-21-22 orr.)

Eta hauek ditugu: ikaraturen iz, hark ezariren ai, egonen iz, orhit adi, abilana, desabüsa adi, izana, ikharadi, izan adin, erregla itzak, Jesüsek har ezan.

Baina baita hauek ere: lotsa izan bahiz gizonarentzako, zühür bahiz.

Lafonek oharrarazia du lege hau berau Etxepare-ren eta Leizarraga-ren izkribuetan (Ikus "Homenaje", I, 440).

Garbi dago Alvarez'ek emen ikusi duan "fenomenua" zearo alderantziz gertatu dala, ots, ikako aditz-jokoetan "H" sartuberria dala, eta jatorriz ots-aldatze-gertaera bat besterik eztala; gaztelaniz esateko "fenómeno fonético". Aipatzen dituanak "ba-" dudenak baitira.

Au garbienik 175 esaeran agertzen zaigu:

175—Gaitza, hunki ator, bakar bahator.

Lenengoan ator, bigarrenean bi *a* oiek bereizteko *h* bat. Fonetismo utsa.

Ezta ere egia, naiz Lafon'ek esana izan' "H"rik eza aginte-jokoetan bakarrik agertzen danekoa; edozein jokotan agertzen baita. Alvarez'ek N669 oarpenean aipatzen dituan amaiketatik lau agintezkoak dira, eta zazpi bestelakoak. Ona Uhlenbeck'ek ontaz idatzia:

"Oft stehen im frz.bask. formen mit und ohne *h* im anlaut neben einander, wodurch ein starkes schwanken in der orthografie verursacht wird. (...) Im allgemeinen wird auch das *h*-praefix der 2 pers. sing. bei Liz. und Dech. weggelassen. Ich

verzeichne z.b. *au*(Mt.9,22), *augu* (Mt.35,37sqq.), *autela* (Mt.4,6), *eraüen* (Mt. 25,27), *aiz* (Mt. 3,14. 8,29. 14,33), *ezaiz* (Mt.2,6. 5,26. 5,33), *incén* (Mc. 14,67), *ezatzayo* (Mt. 7,3), *atzaye* (Mt. 13,10), *athor* (Mt. 8,9. 14,29. 19,21), *arreit* (Mt. 8,22. 9,9. 19,21), *ezago* (Mt. 22,16), *atza* (Mc. 14,37), *adi* (Mt. 2,20. 5,24. 6,6. 9,5. 9,6), *adin* (Mt. 8,8), *ezadin* (Mt. 5,25), *ezadinçát* (Mt. 4,6), *oha* (Mt. 8,9, *ohá* (Mt. 8,13. 8,15. Mc. 1,44. 7,29) (...). Aus Dech. notiere ich *içaneniz*, *içan*, *eçan* (*beguireçan*), *agoen*, *adi*. Eine ausnahme ist der imperativ *habil* (bei Dech. und Liz Mt.4,10. 5,24. 8,4. 9,6. 20,14. 21,28. Lc. 5,24 und öfters), während im indicativ deselben verbums das *h* bei Liz. fehlt (...). Nach *ba*, *bai* wahrt Liz. das personalpraefix *h-*, vgl. *bahau* (Mt. 5,29), *baihau* (Mt. 5,41), *bahaiz* (Mt. 4,3. 4,6. 14,28), *baheça* (Mt. 5,39), *bahadi* (Mt. 5,23), *bahaquian* (Mt. 25,26), u.s.w. So hat auch Dech. *bahiz*.

Euskeraz esanik: Iparr-euskalkietan maiz agertzen dira asieran "H" duden formak eta eztudenak alkarren ondoan, eta ortatik idazkeran aldakuntza edo zabukada aundiak sortzen dira. Bigarren pertsona bakarraren H-aurreizkia ere Lizarraga'k eta Etxepare'k arauz kendu egiten dude. Arauz kontra *habil* aginte-jokoa agertzen da, baiña gertatze-jokoetan aditz ori Lizarraga'k "H"rik gabe dama. *Ba* eta *bai* ondoren "H" nor-aurrizkiari eutsi egiten dio Lizarraga'k, eta Etxepare'k ere *bahiz* badu.

Ain zuzen ere' Alvarez'ek Lafon'i ikasirik diona alderantziz.

Oihanarte'ren esaeretan ediren ditudanak bi sailletan banatu ditut:

A - Aginte-jokodunak:

- 7 Ago Jainkoareki, Jainko dukek hireki
- 33 Arraika ahuntzari, agozke kaparrari
- 61 Atsoa lehia duna hiltzera? Oha atzerrira bizitzera
- 103 Bizi adi ongi onareki, eta ezadila alborota gaxtoareki
- 139 Eneko, atxeko hi hartzari, nik demadan ihesari
- 219 Haur maite haz aite, eztenara hig' aite
- 226 Helgaitz herenagati ezaizela ordeinatzeaz axolati
- 213 Haz nezak egunko aragiaz, atzoko ogiaz, eta xazko arnoaz, eta atxeterrak bihoaz

- 235 Hil adi, alaba aite
 240 Hiri zionat Alaba, adi ezan Alabaizuna
 398 Prestatzen ezadila ari, gero burhasik eskatu behar itzaukeonari
 438 Zori onari irekok athea, eta gaitzari auko beha
 543 Aiz kortes guziekin, eta nabasi gutirekin
 545 Ardi bilha adi, nahiz bake: otsoak jan ezake
 584 Erregal' adi eure doiareki, et' utzak nekatzera zoroa bere thusto nahiareki
 668 Sendo nahi dituka begiak? Lot itzak eure erhiak
 606 Gaxtoen artean ezin biziz bahabila, oha bertze mundu baten bilha
 677 Urthearekila, iragan dateeno, kexa ezadila
 690 Eskerrak iztadan, zeren neure haziendari on daritzadan
 725 Auko bihardrano
 877 Emazte: ave-mariak joitean, aiz edo etxean edo ber bidean
 795 Idi berari adondora akio
 872 Begira adi oldar bat aserreti, bethi ere ixilezko etsai gordeti

B - *aginte-joko eztiranak:*

- 33 (agozke)
 219 (aite(ke))
 148 Errak egia, urka aite
 149 Erradak noreki biz' izan, nik hiri gero nolako izan
 340 Noren ari aiz? Lo datzanaren
 394 Otso larrurik jauntz eztezala, entzun nahi ezpaduk otsoa izala
 398 (itzaukeonari)
 424 (ezezaguke)
 450 Uhalde, nola aiz hola aberastu kolpe batez? - Traido-re izatez
 545 (ezake)
 585 Ezagutu nahi ut hobeki, adiskidetu bano lehen hireki
 606 (bahabila)
 669 (bahoa)
 756 Ez ezaguanak egar ezala (Ez hazaguanak, jasan hazala; "hazagu" = ezagutzen hau, sint. Alvarez'en oarpena)
 854 Minez ago ander-aurena, eztun sendi neskatoena

859 Eztezala desohora ahal iroena xora

865 Sentona: agorriletan bidez bahoia, uk eskuetan ekita-
koa

873 Zor hueneti deus ere hon duk kornatu bat ere

Zalgitze'ren esaeretan:

15 Arraika ahuntzari, aihagozke gapharrari

17 Begira adi ur bareti, nihaur niaitek lasterreti

35 Ago neskaxia ago; ukhanen dun haritz edo phago

77 Kidia kidiareki, habil euriareki

149 Domingo, egik emazte, atzi lo, berak iratzar hiro

184 Haur maite haz aite, ezten ara higa aite

Bela'ren esaeretan:

29 Hil adi, laida adi

Tartas / Jenkoaren manü saindiak euskaraz:

4 Aita eta ama ohora itzak, bizi izan lüzezki

5 Gizon hiltzale ezitz izanen obraz, ez borondatez

6 Lutsurios ezitz izanen gorpitzez, ez konsentimentuz

Leizarraga / Euskal protestantismoa zer zen:

Zergatik haren sortzetik bertan, heriora ethorten aiz
haren bizitzearen historia gauza utzirik? (101 a)

iezantzat, gentzantzat (103)

Baina zer aditzen duk hik, eta mintzo aizen jarten horrez?
idoki audana (123). Aizen orhoit Sabbath-egunaz trabailatu-
ren aiz (130). ZERUETAN AIZENA... (155) zeruetan aizena
(157) eskatzen aizen ogiaz... eskatzen atzaio (161)

Etxepare

Doc. Christ.: gomenda adi (6 bertsoa, len. lerroa) orhit adi
(6,3) ioan adi (7,1) norekila mintzo izan (7,4) han agoen (7,4)
orhit adi (8,1) Elizara izanian (9,1) nola izan (11,2) ezaiala
(19,4) nola huyen guardatu (30,3) ezin aite (38,2) nahi ezu-
keyena (38,3)

Hamar manam.: izena (1,2) ohora itzak bizi izan luzeki
(1,4)

Iudi. gen.: bethi oha galduya; gomenda adi

Mossen Bernat Etx. kantuya: iakin bahu (1,1) egon ahal
intzanden (1,2) gaztigari intzan, orai adi gaztiga (18,1) alba-
heça escusa (18,3) gaztiga iro ihaurk berze guzia (19,1).

Contrapas: Heuscara ialgui adi, ohi intzan (2,1) habil, egon bahiz (6,1)

Garbi dago euskal aditzean ikako jokoetan jatorriz "H"rik etzala, eta geroztik ots-gertaera utsez sartuak dirala oraiñ agertzen diranak.

Oihanarte'ren esaeretan hi, hik, hire, hireki 14 aldiz agertzen dira (7, 139, 141, 149, 2312, 232, 234, 239, 240, 313, 335, 553, 621), eta eure, eurei, eureari, eureki, 20 aldiz (59, 141, 168, 169, 349, 402, 458, 569, 573, 574, 578, 584, 598, 669, 672, 677, 870, 874). 141 esaeran biak alkarren ondoan ditugu: Erakuts itzatak eure lagunak, nik gero hiri eure athunak.